

Evropska unija i rodna ravnopravnost – pogled iz Srbije

Autor: **Miloš Đajić**, Centar modernih veština

Uvod

Rodna ravnopravnost je jedna od osnovnih vrednosti Evropske unije. Ona predstavlja ključni preduslov ukupne ravnopravnosti, socijalne pravde, održivog ekonomskog rasta i razvoja društva. Takođe, ona spada u temeljno pravo i jedno od glavnih načela „evropskog stuba“ socijalnih prava.

Posebna pažnja rodnoj ravnopravnosti u Evropskoj uniji se posvećuje od 2000. godine. Tada su članice Evropske unije u Nici (Francuska) usvojile Povelju Evropske unije o temeljnim pravima, koja uključuje lična, ekonomska i socijalna prava. Ova povelja između ostalog kaže: „Unija je osnovana na principima slobode, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, vladavini prava i principa koji su zajednički svim članicama EU. Unija će poštovati ljudska prava koja su garantovana EU Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i sloboda i koja je potpisana u Rimu 4. novembra 1950. godine“.

Dostignuća Evropske unije u pogledu unapređenja ravnopravnosti žena i muškaraca pomogla su unapređenju života mnogih građanki i građana Evrope. Ova dostignuća su stvorila osnovu na kojoj ćemo i mi u Srbiji graditi naše društvo zasnovano na rodnoj ravnopravnosti. Rodna perspektiva mora biti jasno prepoznata kao sastavni deo procesa pristupanja Srbije Evropskoj uniji.

U Srbiji žene čine polovinu stanovništva, tako da je neophodno osigurati ravnopravnu zastupljenost njihovih potreba i interesa, kao i društvo jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Iz ovog razloga rodna ravnopravnost mora biti prioritet, kako u procesu pristupanja EU, tako i u procesu kreiranja uspešnih javnih politika.

Pun razvoj našeg društva moguć je samo ako su iskorišćeni potencijali svih građanki i građana, i muškaraca i žena.

Rodna ravnopravnost

Kroz istoriju položaj žena se menjao. Pre samo sto godina žene u Srbiji, a i širom sveta, bile su nečije, a ne svoje. One nisu mogle da poseduju imovinu, da se školuju, da biraju i budu birane. Disbalans moći u donošenju odluka, ranjivost na pojavu nasilja, otežan pristup određenim zdravstvenim servisima i društvena nejednakost koja ograničava prilike i mogućnosti, samo su neke od posledica uzrokovanih rodnim i štetnim tradicionalnim normama i uverenjima.

Danas to sve izgleda potpuno drugačije. Naša borba nije gotova. Žene svakodnevno, boreći se za ravnopravnost, osvajaju nove prostore i mesta koja su vekovima pripadala samo muškarcima. Konačni cilj borbe za rodnu ravnopravnost je da žene imaju ista prava i mogućnosti kao i muškarci, i da se sud o njima ne donosi na osnovu roda i pola već na osnovu njihovih sposobnosti.

Rodna ravnopravnost je društveni koncept koji znači da svi ljudi imaju slobodu da razvijaju svoje lične sposobnosti i prave izbore bez ograničenja nametnutih rodnim ulogama. Šta to u životu znači? Pa da nema podele poslova, uloga, zanimanja... na muške i ženske. Politika rodne ravnopravnosti ima za cilj ravnopravnu zastupljenost, moć i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života. Ona podrazumeva svestran pristup koji obuhvata donošenje ili promenu zakona, primenu strategije urođnjavanja (gender mainstreaming) i principe afirmativne akcije, odnosno nediskriminacije.

Društveni razvoj predstavlja mnogo više od čistog ekonomskog rasta. On uključuje fer distribuciju dobiti i bogatstva jednog društva i jednaku dobrobit svih ljudi, i muškaraca i žena, i dečaka i devojčica. Stoga rodna neravnopravnost predstavlja jedan od ključnih oblika socijalne nejednakosti.

Kod nas, kao i u većem delu sveta, žene se još uvek ne tretiraju ravnopravno. U celoj Evropi, statistike pokazuju da su žene još uvek slabije plaćene za poslove iste odgovornosti, da nemaju jednak pristup pozicijama moći i da imaju manje šanse za zaposlenje bilo zbog njihovog roda ili zato što imaju ili bi mogle da planiraju porodicu. Žene su i dalje izložene različitim oblicima nasilja i diskriminacije, pre svega nasilja u porodici, seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja. Takođe, pored napretka naših društava, i dalje nije dramatično promenjena rodna uloga žena u kući u kojoj se još uvek očekuje da one, na primer, rade većinu kućnih poslova, da kuvaju i brinu o deci. Njihov „besplatni“ rad se i dalje ne računa. Da ne pominjemo to da se žene još uvek često doživljavaju kao „slabiji“ pol.

Rodne uloge

U prethodnom delu smo pomenuli termin rodne uloge. Rodne uloge se razvijaju u skladu sa stereotipima o rodnim ulogama u našoj kulturi. Radi se o uverenjima koje ljudi u Srbiji imaju o ženama i muškarcima, njihovom ponašanju, zadacima, pravima i obavezama. Često se radi o uverenjima koja su potpuno pogrešna.

Veliki broj naučnih studija o rodnim ulogama pokazuju da se one razlikuju između kulture i etničkih grupa. Neka od uverenja o ženama su: da su one emotivnije, nežnije, intuitivnije i osetljivije od muškaraca. Takođe se često spominje da su žene više zavisne, pasivne i popustljive. A o muškarcima se misli da su oni više objektivni, logični, agresivni, ambiciozni, teže opraštaju i da su tvrdoglaviji.

Sve ove karakteristike opisuju tradicionalni rodni identitet muškaraca i žena. U odnosu na ove stereotipne slike roditelji socijalizuju svoju decu od malih nogu. Pa tako dečaci ne smeju da plaču, a devojčice ne smeju da budu grube. Za mlade koji će nadamo se ovo čitati jako je važno da u adolescentskom dobu kada se formira rodni identitet ne upadaju u ove stereotipne obrasce. Potrebno je da ih menjaju i unapređuju poštujući koncept rodne ravnopravnosti.

Urođnjavanje

Urođnjavanje (gender mainstreaming) predstavlja termin koji označava da se rodna ravnopravnost integriše u sve javne politike. Cilj urođnjavanja je uklanjanje sistemskih i strukturnih uzroka rodne nejednakosti u jednom društvu. Proces urođnjavanja uključuje i reorganizaciju političkih procedura i praksi, jer su postojeće pune predrasuda prema pitanju roda i zasnovane na pogrešnoj pretpostavci da je rad ljudi i kreiranje javnih politika rodno neutralan.

Na primer, Srbija je mnogo puta pohvaljena za uvođenje rodne perspektive u proces budžetiranja. Takvo budžetiranje vodi računa o tome kako se naš zajednički novac troši i koliko on utiče na ispravljanje nejednakosti u određenim sferama društva. Ako bismo posmatrali politike urođnjavanja u medijima, one bi podrazumevale korišćenje rodno osetljivog jezika, izbegavanje rodnih stereotipa, rodno odgovorno koncipiranje medijskog sadržaja bez seksizma i nasilja.

Pojam urođnjavanja (gender mainstreaming) je ključan je i opšteprihvaćen pojam za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti u zemljama članicama EU. Urođnjavanje prema definiciji Saveta Europe označava: „Reorganizaciju, unapređivanje, razvoj i evaluaciju političkih procesa na način da je perspektiva rodne ravnopravnosti uključena u sve politike na svim nivoima, od strane aktera uključenih u donošenje političkih odluka“.

Feminizam

Feminizam je pokret koji se putem rušenja konzervativnih rodnih uloga bori za jednakost žena i muškaraca. To znači da se feministi i feministkinje podjednako bore za pravo žena da budu jednako plaćene kao i muškarci (za posao iste odgovornosti koji obavljaju) i pravo muškaraca da izražavaju svoje emocije, a ne budu izvirgavani ruglu.

Moramo ovde podvući da feminizam nije uperen protiv muškaraca.

Smatramo da je fer da svaka žena u Srbiji za rad iste odgovornosti bude plaćena jednako kao muškarac. Takođe smatramo da bi u našem društvu sve žene trebalo da uživaju jednak status i poštovanje koje imaju muškarci.

Iako sa sigurnošću možemo reći da je u poslednjih 100 godina feminizam kao globalni pokret ostavio traga na gotovo na sve aspekte života, mi se i danas pitamo o njegovim dometima i perspektivi. Stvarna i potpuna ravnopravnost žena i muškaraca još nije dostignuta i proces napredovanja niti je pravolinijski niti je zagarantovan.

Podsetićemo da u tradicionalnim i patrijarhalnim društvima feminizam ima negativno značenje, a jedina uloga kroz koju se meri vrednost žene je uloga supruge i majke.

Patrijarhat

Termin patrijarhat je nastao od reči pater (otac) i arho (starost; vladati), znači vladavinu starijih muškaraca. Kao glavno svojstvo patrijarhalnog poretka možemo navesti strogo utvrđenu hijerarhiju u kojoj su žene podređene muškarcima, a mladi starijima. Feministkinje proširuju definiciju i pod patrijarhatom podrazumevaju sistem društvenih odnosa koji omogućava muškarcima da uspostavljaju dominaciju nad ženama, da ih eksploatišu i potčinjavaju. Patrijarhalni odnosi se održavaju unutar različitih društvenih nivoa prožimajući klasne, rasne, nacionalne i druge sisteme.

Borba protiv patrijarhata je važna za emancipaciju i progresivni razvoj društva.

Evropska unija

Verujemo da znate mnogo o Evropskoj uniji ali nije loše da ovde ponovimo osnovne pojmove i informacije. Evropska unija predstavlja dobrovoljnu organizaciju evropskih država kroz koju članice Unije ostvaruju zajedničke ciljeve kao što su uravnotežen privredni i društveni razvoj, visoka stopa zaposlenosti, zaštita prava i interesa građana.

Evropska unija, kako ona danas izgleda, osnovana je u Mastrohtu 1992. godine Ugovorom o Evropskoj uniji. EU predstavlja jedinstven institucionalni okvir. Njega čine tzv. tri stuba EU. Prvi stub čine tri međunarodne organizacije (Evropska zajednica za uglj i čelik, Evropska ekonomska zajednica i Evropska zajednica za atomsku energiju). Drugi stub predstavlja zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku, dok treći stub čine policijska i pravosudna saradnja u oblasti krivičnog prava.

Osnovni ciljevi EU su: podržavanje privrednog i društvenog razvoja; potvrđivanje vlastitog identiteta na međunarodnoj sceni vođenjem zajedničke spoljne i bezbednosne politike (i postepeno stvaranje zajedničke odbrambene politike, koja može dovesti do zajedničke odbrane); zaštita prava i interesa državljanina država članica uvođenjem državljanstva EU; čuvanje i dalji razvoj Unije kao prostora slobode, bezbednosti i pravde, na kome je slobodno kretanje lica obezbeđeno uz paralelno usvajanje odgovarajućih mera iz oblasti kontrole spoljnih granica, azila, imigracije i borbe protiv organizovanog kriminala i očuvanje tekovina Zajednice.

EU danas ima 27 država-članica. Osnovne institucije EU su: Evropski savet, Savet EU, Evropska komisija, Evropski parlament, Evropski sud pravde, Evropski finansijski sud, Ekonomsko-socijalni savet, Komitet evropskih regiona, Evropska investiciona banka, Evropski investicioni fond, Evropska centralna banka, Ombudsman, itd.

Strategija Evropske komisije za rodnu ravnopravnost 2020-2025

Iako je EU globalni lider u rodnoj ravnopravnosti i postigla je značajan napredak u prethodnim decenijama, nijedna članica EU još uvek nije dostigla punu ravnopravnost žena i muškaraca. Napredak je spor, a rodne razlike i dalje postoje u zapošljavanju, platama, brizi i penzijama. Evropa jeste dobro mesto za žene i zbog toga EU komisija želi da digitalne i „zelene“ promene ne pogoršavaju dostignuti nivo ravnopravnosti.

Iako više žena diplomira na univerzitetima, one zarađuju u proseku 16% manje nego muškarci. Samo 8% generalnih direktora najvećih kompanija u EU su žene. Da bi premostila ove prepreke i omogućila ženama u Evropi da dostignu svoj puni potencijal u poslovanju, politici i društvu, Evropska komisija je usvojila strategiju koja do 2025. podrazumeva aktivnosti na okončanju rodno zasnovanog nasilja i stereotipa; osiguranju jednakog učešća i mogućnosti na tržištu rada, uključujući jednaku platu; i postizanje ravnoteže polova u odlučivanju i politici.

Komisija želi da žene u Evropi oslobodi nasilja i štetnih stereotipa. Zbog toga Strategija predviđa zakonske mere za kriminalizaciju nasilja nad ženama. Komisija posebno namerava da proširi oblast koja će se tretirati kao zločin, gde je moguće usaglašavanje širom Evrope na specifične oblike nasilja nad ženama, uključujući seksualno uznemiravanje, nasilje na Internetu, i zlostavljanje žena.

Da bi se pozabavila nejednakim platama, Komisija je pokrenula javnu raspravu o transparentnosti plata i predložila obavezujuće mere. Da bi omogućila ženama da napreduju na tržištu rada, Komisija će takođe udvostručiti napore u sprovođenju standarda EU kada je reč o balansiranju privatnog i profesionalnog života, kako bi se omogućio stvarni izbor da se žene i muškarci jednako razvijaju na oba polja, privatnom i poslovnom.

Kako bi se ženama omogućilo da vode poslove, između ostalog, Komisija će se zalagati za usvajanje predloga za rodnu ravnopravnost u korporativnim odborima. Komisija će takođe promovisati učešće žena u politici, uključujući izbore za Evropski parlament 2024. godine. Komisija će nastojati da do kraja 2024. godine na svim nivoima svog upravljanja postigne rodnu ravnotežu od 50%.

U Strategiji Evropske komisije za rodnu ravnopravnost za period 2020-2025. se još navodi da u biznisu, politici i društvu u celosti možemo da dostignemo pun potencijal našeg društva samo ukoliko koristimo sav naš talenat i svu različitost.

U procesu pripreme za sprovođenje zakona i standarda EU, države zapadnog Balkana moraju imati na umu da žene čine polovinu populacije, te da je neophodno osigurati ravnopravnu zastupljenost njihovih potreba i interesa, kao i društvo jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Iz ovog razloga rodna ravnopravnost mora biti prioritet, kako u procesu pristupanja EU, tako i u proceduri kreiranja uspešnih javnih politika.

Zajedničkim delovanjem organizacija civilnog društva i nadležnih institucija, neophodno je težiti uvođenju rodne perspektive, sagledavanju različitosti potreba i interesa žena i muškaraca, unapređivanju prava žena i rodne ravnopravnosti, kao i kvaliteta života svih ljudi, za dobrobit društva u celini.

Kako EU vidi rodnu ravnopravnost u Srbiji?

Evropska komisija svake godine objavljuje svoj izveštaj o napretku Srbije u procesu pridruživanja. Ovaj važan dokument nam daje smernice u kojim sve sferama društva treba da napravimo pomake da bismo dostigli evropske standarde.

U poslednjem izveštaju iz 2020. godine Evropska komisija je u oblasti ravnopravnosti žena i muškaraca navela veliko kašnjenje usvajanja novog zakona o rodnoj ravnopravnosti. Potrebno je preciznije podeliti odgovornosti i nadležnosti između različitih institucija koje se bave zaštitom od diskriminacije i rodnom ravnopravnošću. Potrebno je izjednačiti sa muškarcima socijalno-ekonomski status žena. Komitet Ujedinjenih nacija za sprečavanje diskriminacije žena (CEDAW) preporučio je Srbiji u martu 2019. da preduzme mere za borbu protiv negiranja i relativizacije rodne ravnopravnosti jer to utiče na poštovanje ženskih prava.

U pogledu ravnopravnosti žena i muškaraca, mnogo dugo se čeka na usvajanje novog zakona o rodnoj ravnopravnosti. Potrebna je jasnija podela odgovornosti i nadležnosti između Sektora za antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti u okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti ocenila je u svom posebnom izveštaju o zapošljavanju da je socijalno-ekonomski status žena znatno lošiji od položaja muškaraca. Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena preporučio je Srbiji u martu 2019. godine da preduzme mere za borbu protiv anti-rodnog diskursa i njegovog negativnog uticaja na ženska prava, kao i da ojača sprovođenje Konvencije UN kao i podigne znanje sudija, tužilaca i advokata u ovoj oblasti.

Što se tiče nasilja nad ženama i nasilja u porodici, usvajanje odgovarajuće strategije i akcionog plana i dalje se čeka. Primena zakona protiv nasilja u porodici treba da se poboljša, obuhvatajući i kategoriju žena iz marginalizovanih društvenih grupa kao što su žene sa invaliditetom i Romkinje. Povećao se rizik od porodičnog nasilja tokom vanrednog stanja usled pandemije COVID-19, zbog uvođenja policijskog časa, neprijavlivanja slučajeva nasilja ili poteškoća sa udaljavanjem počinitelaca iz njihovih domova. Zaštitnik građana je podneo inicijativu za izmenu uredbe o vanrednom stanju kako bi se omogućilo slobodno kretanje žrtava porodičnog nasilja.

Prvi izveštaj o primeni Istanbulske konvencije u Srbiji od strane Grupe stručnjaka Saveta Evrope za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO) naglasio je potrebu za sveobuhvatnijim odgovorom na sve oblike nasilja nad ženama. Ove akcije takođe treba da uključuju borbu protiv silovanja, proganjanja, seksualnog uznemiravanja i prisilnog braka. Savetovališta za podršku za žene sa iskustvom nasilja, kojih je u Srbiji veoma mali broj, pretežno vode nevladine organizacije. One svoje aktivnosti sprovode sa vrlo ograničenim budžetom. Pored toga, policijski protokoli ne nalažu saradnju sa specijalnim službama za podršku niti rutinsko upućivanje žrtava nasilja u te službe, što rezultira nedovoljnom upotrebom postojeće stručnosti NVO. Integrisani sistem za prikupljanje i praćenje slučajeva nasilja koji bi bio razvrstan prema vrsti nasilja i odnosu između počinioca i žrtve ne postoji. Akcioni plan za nacionalni program zaštite i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja tek treba da bude usvojen. Potrebno je dodatno finansiranje kako bi se osiguralo sprovođenje ovog akcionog plana i pristup kvalitetnim uslugama u ovoj oblasti.

Uloga muškaraca u borbi za rodnu ravnopravnost

Feministički pokret je odavno započeo borbu za rodnu ravnopravnost. Danas to više nije dovoljno i neophodno je partnerstvo žena i muškaraca da bismo proklamovane ciljeve zajednički ostvarili. I dalje živimo u muškom svetu, jer na većini pozicija moći su i dalje većinom muškarci. Pandemija Covid-19 je to najbolje pokazala. Žene su bile na prvoj liniji odbrane od virusa jer su većinom zaposlene u uslužnim delatnostima, obrazovanju i zdravstvu.

Muškarci moraju da se menjaju. Te promene podrazumevaju da se prekine sa uživanjem u moći koju im patrijarhat daje i da se sa svešću o dobrobiti zajednice otvara prostor za smanjivanje stereotipa prema ženama. Muškarci moraju da prihvate da se svet promenio – da su seksualno uznemiravanje, ucenjivanje ili silovanje, ne samo nedopustivi i gnusni, već da će svaki slučaj biti prijavljen, a učinjeno nedelo istraženo i sudski gonjeno.

Poslednjih desetak godina i mnoge druge međunarodne organizacije aktivno ukazuju na važnost muškog učešća u borbi za ravnopravnost. Recimo, to su uradile Ujedinjene nacije kroz osnivanje Foruma pravih muškaraca.

Forum pravih muškaraca je deo UNiTE kampanje – kampanje bivšeg Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Ban Ki Muna, za eliminaciju nasilja nad ženama koja za cilj ima prevenciju i eliminaciju nasilja nad ženama i devojčicama širom sveta. UNiTE kampanja je pokrenuta 2008. godine i u okviru nje UN agencije pokreću različite akcije u okviru UN sistema za prevenciju i kažnjavanje nasilja nad ženama. Kroz UNiTE, Ujedinjene nacije udružuju snage sa pojedincima, civilnim društvom i vladama država članica kako bi eliminisali sve oblike nasilja nad ženama.

I kada smo kod nasilja prema ženama citiraću deo iz deklaracije pravih muškaraca:

Pravi muškarac nije nasilnik. On se bori za ukidanje svakog nasilja nad ženama i devojčicama. Ne koristi pesnice, niti uvrede. Razume da je nasilje nad ženama veliki i važan problem koji se mora rešiti.

Pravi muškarac se ne plaši da glasno kaže svoj stav. On se uvek i na svakom mestu zalaže za uvažavanje žena i devojčica, za rodnu ravnopravnost i nenasilnu komunikaciju.

Pravi muškarac je uzor drugima. On ne zatvara oči pred fizičkim, verbalnim i seksualnim nasiljem. Svojim ponašanjem daje pozitivan primer muškarcima, mladićima i dečacima, nesvesnim da je nasilje svaki oblik vređanja, ugrožavanja i ponižavanja drugih bića.

Zaključak

Rodna ravnopravnost je kao što smo rekli temeljna vrednost Evropske unije. Ona se nalazi u svim odlukama i dokumentima i predstavlja jedan od preduslova za dalji razvoj Evropske unije. Kao što ste videli, iako je položaj žena u EU mnogo bolji nego u drugim delovima sveta, potrebno je mnogo toga uraditi da bi se dostigla puna ravnopravnost muškaraca i žena. Bez te i takve istinske ravnopravnosti nema srećnih pojedinki i pojedinaca niti razvijenih društava. Pozivam vas da od danas stavite „naočare rodne ravnopravnosti“ i uradite sve što je u vašoj moći da se žene u vašem okruženju osećaju ravnopravnije. Znajte da radite pravu stvar! Ne posmatraj. Reaguj!

Analiza je izrađena u okviru projekta „Mladi Balkana za Evropu“ („Regional Youth Compact for Europe“).

Ova analiza je sačinjena uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Fondacije Centar za demokratiju, i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Mišljenja izražena u ovoj analizi ne predstavljaju nužno stavove Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država, USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.